

crkva u svijetu

RAZGOVORI

DRAMA ATEIZACIJE

Esad Ćimić, *Drama ateizacije — religija, ateizam i odgoj* — drugo dopunjeno izdanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1974.

Ljudevit Rupčić

Ponovljeno i prošireno izdanje knjige već samo po sebi potvrđuje ozbiljnost, težinu i aktualnost problematike o kojoj pisac već godinama uporno i odgovorno razmišlja. Ovo je izdanje istodobno plod piščeva rada i dokaz »potvrdnog odziva« (3) čitatelja. Upravo se na njima i društvenim manifestacijama odčitava kako je život čovjekov dublji od bilo čijeg pogleda i kako su »religijska rješenja... u osnovi velike zagonetke ljudskog duha« (3). Svjestan toga, pisac nema pretenzije da riješi problem religije, nego da jasnije artikulira »pojedine njezine strane« i da čitatelje pozove na ponovno i trajno »razmišljanje« o njoj, ateizmu i odgoju mladog pokoljenja. Do čega je on sam razmišljanjem došao pregnantno je izrekao naslovom knjige: »Drama ateizacije«.

Osim Uvoda knjiga sadrži tri dijela: *Ka sociološkom pristupu religijskom fenomenu* (I), *Religija u suvremenom jugoslavenskom društvu* (II) te *Odgoj i religija* (III). Na kraju je dodan: *Koncept škole samoupravnog društva*.

U prvom dijelu pisac osvjetljuje višeznačnost religijskog fenomena pomoću interpretacija probranih sociologa i drugih učenjaka (Glen Vernon, Vilijam Gud, Branislav Malinovski, Joachim Wach, Kleinberg Alfred, Max Weber, Robert Eskarpi, Henry Roget i drugi). Autori su namjerno odabrani. Pisac ih jednostavno pušta govoriti. Njegovo se stajalište, ipak, ne temelji na njihovu gledištu, nego na zaključku koji izlazi iz dijaloga s njima, a kulminira u konstataciji: »Lenjin je bio sasvim u pravu kad je tvrdio da religija i ateizam nisu istine, nego postulati« (68). I jedan i drugi misle pod istinama znanstvene istine. Tim je znanost kao najveći i jedini dokaz za »vjeru« u ateizam teoret-

ski i praktično proglašena nemoćnom da dokazuje ili pobije vjeru. Vjera i ateizam moraju se opravdavati i pobijati drugim razlozima. »Razočaranje« u znanost ne vodi k očajanju nego otrježnjavanju. Pisac je smatrao bezuvjetno potrebnim raščistiti odnos između znanosti i vjere i zbog toga da bi, u potrazi za relevantnim činjenicama kao dokazima, opravdao prijelaz na druga područja.

Znanstveno nevjerovanje — što je to? Koji su mu dokazi? Na žalost, oni se nalaze izvan stvari. To su dokazi »auktoriteta«. Pravi učenjaci su svjesni da znanost ne može dati odgovor na sva čovjekova pitanja. Ateist Levi-Strauss kaže: »Ateizam koji se poziva na znanstvene baze ne može se održati, jer bi implicirao da je znanost sposobna odgovoriti na sva pitanja. Očito ona to nije, neće nikada ni biti« (navedeno prema Nouvelle revue théologique, 3, 1974, 252). U svih učenjaka ateista »znanost« nužno implicira ateizam. Tomu, ipak, nije ništa tako rezistentno kao činjenice. Oni su došli do svoga »zaključka« opasnim simplifikacijama u gnoseološkom pogledu. Njihovi su zaključci zapravo filozofske refleksije nad priznatim činjenicama. Ali kvalitet tih refleksija treba odrediti i izmjeriti drugim, a ne znanstvenim, kriterijima. Spomenuti Levi-Strauss u vezi s tim veli: »Ja uopće ne bih rekao da je ateizam pozitivan stav, nego odsutnost nekih problema, nekih pitanja, nekih upita... Raspravljajući s vjernicima uvijek imam osjećaj da osnovna razlika između njih i mene dolazi odatle što oni sebi postavljaju probleme koje ja ne postavljam« (nav. mj., 254). Učenjaci nevjernici ne polaze, dakle, više od tvrdnje: znanost i vjera su nespojivi.

Učenjaci posebno prirodoznanstvenici, strogo luče znanost i filozofiju prirode. Znanost se bavi fenomenima, koje treba poštivati, iz njih izvlačiti zaključke, a ne »filozofirati« nad naravi stvari. Nedopušteno je konkordističko korišćenje znanosti bilo za spiritualizam, bilo za materijalizam. A toga ipak ima i danas. Čimić to opaža. On bi htio biti neutralan sociolog da bi tako najbolje poslužio filozofiji prirode. Već u uvodu priznaje da je religija u istočnom krugu »problem komu se, nažalost, prilazi suviše pojednostavljeno, propagandistički« (6). Tako dobiveni dokazi niti koga uvjeravaju niti su sposobni današnjem čovjeku nametnuti ateističku koncepciju života. To je i razlog zašto je naša generacija »pseudoateistička« (6), zašto »ima razlike između ateizma i ateizma« (isto) i zašto je još uvijek religiozni problem »zagonetka« (isto). Tu je kritika religije — kako tvrdi Čimić — svedena »na dogmatsku negaciju« (8). Stoga veli: »U skladu sa ovim stavom, kritika religije kao religije nije ništa drugo do vid puke teorijske bitke koja često može da dobije sve bitne attribute sofističkog nadmetanja« (62).

Čimić opaža da se svijet ne ponaša prema nečijem apriorizmu. Što više, on mu se drastično protivi. Po kojem se zakonu to odvija, ako ne po utvrđenom, propisanom i očekivanom? Čimić ostavlja teorije, a prihvaća čovjeka. On se više nego nada da će u njemu, njegovu bitnom sadržaju i smislu njegova življenja (64) naći činjenice koje će i dokazivati i pobijati. Stoga pisac daje riječ životu i sociologiji, i pušta ih da govore, u uvjerenju da samo oni mogu dati istinit odgovor, koji će ujedno potvrditi Marxa, ali ne marksiste.

Čimićev su put i metode posebni. On pridaje sociologiji veliko i odlučno značenje. Sociološke su činjenice upit i odgovor; odgovor koji postavlja nove upite koji opet traže nove odgovore. No tim se ne upada u neki idejni kompromis niti je govor o nekoj prigodnosti nego o zakonitosti, koja zbuduje i »sablaznjava«. Sve nije rečeno, i to zato što sve nije proživljeno. A život se ne može propisivati. On ima svoje unutarnje zakone. I ravna se po njima, a ne prema vanjskim propisima. Život je važniji od prethodnih teorija. One su tek onda sigurne, ako ih život potvrdi. Prije toga mogu poslužiti kao nešto vjerojatno, kao putokaz i pomoć, ali ne kao apsolut.

Čimić nije dogmatist, pa ni onda kad je život nešto potvrdio. On uvijek ostaje otvoren prema životu, jer se on ne može zbiti u formulacije, niti zaustaviti i ograničiti na jedan trenutak i jednu fazu. Treba pratiti život, a ne dokazivati teoriju. Čimić se jednostavno ne usudi zarobiti život u formulacije. On je dovoljno okat i pažljiv da vidi kako se život prelijeva preko njih i kako ih negdje jasno — i po »dogme« katastrofalno — ruši. Upravo zbog otvorenog susreta s nabujalim i šarolikim životom Čimiću se nameće problem religije i postaje njegova najveća preokupacija.

Čini se da se pisac istodobno čudi i divi fenomenologiji društva u kojem se očituje nabujalost i tendencija života. Uporno se nastoji domoći »potkožnih«, unutrašnjih, intelektualnopsihičkih struja koje su na djelu u društvu pa ih onda identificirati. On stalno usavršuje metodu ne bi li mu omogućila dodir sa stvaralačkim snagama koje izviru duboko u čovjeku, čije eksplozije odjekuju životom i društvom.

Čimić brižno prikuplja društvene podatke, ali ne troši energije u njihovo jalovo jukstaponiranje nego u sintezu, koja se kao podatak može i mora uzeti u obzir za gradnju nove sinteze. Autor pri tom ne pretendira na zadnju riječ, nego — rekli bismo — na prvu ili barem suvremenu, jer ta upravo nedostaje u ispravnom rješavanju problematike. Životna i sociološka stvarnost vapi za novom i kvalitetno drugom riječju, znanstveno-sociološkom, a ne ideološkom. Kalupi, predviđanja i indiciranja ne prate društvene fenomene. To je sigurno.

Istraživački put vodi Čimića također do konstatacije da postoji praznovjerje koje dolazi i od vjere i nevjere. Ono je u biti — jedno i drugo — isto, iako se međusobno afektivno nikako ne podnose. Nastupaju kao vjera i nevjera i misle da se isključuju kao vatra i voda, a zapravo su u odnosu šije i vrata.

Čimić bi htio spasiti marksistički ateizam od marksista i spriječiti mu, ako je moguće da protiv svoje volje postane religija. On mu nastoji pribaviti svojstvo i čast znanosti, kako ne bi imao potrebe da se izrodi u ideologiju i parolaštvo. Njegov se marksizam protivi dogmatizmu i mogli bismo ga — barem što se tiče Čimićeve nakane — nazvati kritičkim i stvaralačkim.

Čimić ne pokreće mrtve teme niti balzamira teorije; još ih manje uskrisava. On je uvjeren da samo život može postavljati zanimljiva pitanja, a ne ideologija. Njezina su pitanja neprirodna, nekorisna i

prazna. Život i društvo imaju odlučujuću riječ, jer su nadživjeli protudar teorija. Nije lako izbjeći, a još manje ne vidjeti duševne slabosti, fluktuacije, praznine koje se često sretaju u redovima posvećenim religijskoj, odnosno ateističkoj problematici, posebno problematici religije, njezinih temelja, nastanka, opstojnosti i budućnosti. Jeftini marksistički dokazi pojačavaju vjeru kao i teološki slabi dokazi nevjeru.

Čimićev je pristup više fenomenološki nego filozofski. To je razumljivo jer je sociolog. Ipak negdje na rubu ili sjeni meditira i filozofira. I tad se upravo čini da poziva na povratak k izvorima, da se još jedanput pročitaju, da se suoče sa stvarnošću života, a ne sa stvarnošću ideologije. Konfliktna gledišta ne rasijeca nego raspliće, jer što god se nasilno rješava vrijeđa čovjeka. Stoga u Čimića nema kratkog postupka kad je riječ o čovjeku i svemu njegovu. A religija je upravo čisto ljudski fenomen.

Znanstvenu spoznaju treba produžiti u filozofsku i religioznu. Čimić to također zastupa, ali priječi da refleksija i riječi ignoriraju znanstvene činjenice ili da ih defloriraju. Znanstvenik vjeruje i ne vjeruje zbog sasvim drugih razloga nego su znanstveni. Zato se diskvalificira ako olakim, subjektivnim i arbitralnim pogledom sudi o tuđem području. Jer znanost ne otkriva svu stvarnost, ona mora biti otvorena prema nečemu »au delà« (J. Monod, *Le hasard et nécessité — Essai sur la philosophie naturelle de la biologie moderne*). Jednostavno, »treba znanosti dati krila« — kako veli Pavao VI. (Govor od 10. X. 1973).

Autor pridonosi »koegzistenciji« i obnovi jer postavlja nova pitanja ili stara na nov način. Nova su ne samo vremenski nego, prije svega, kvalitetno. Ne osuđuje se uvijek donijeti rješenje, ali ne iz oportunističkih razloga nego iz poštivanja kompleksnosti totaliteta.

Čimić je izazov vjeri i nevjeri da se uozbilje, pa da im odgovori na zajednička pitanja budu životnija, da prate život i poštuju njega, a ne slovo; da se ne svadaju oko starih i prijašnjih odgovora, da međusobno ne obračunavaju zbog povijesne lešine nego da posvete brigu životu koji ne smije stati niti biti zarobljen. Život nosi sa sobom nepredvidivost. Vidan može biti samo prvi korak. Tek nakon njega moguće je razmotriti slijedeći. Davnašnja, napamet davana rješenja vađena su iz mašte, a ne iz života. Stoga ih život ne potvrđuje. On potvrđuje nešto drugo, »neočekivano«.

Iz impresivnih podataka, skupljenih u suvremenom jugoslavenskom društvu — a slično je i u svakom drugom društvu danas — vidi se da je pažnja mladih okrenuta prema utjecaju znanosti na društvo. Brutalni i agresivni scijentizam prijeti uništenjem čovjeka. Spas nije u znanosti nego u moralnoj odgovornosti služenja znanosti. Znanost, protiv svoje volje i nekadašnjeg očekivanja, postavlja sudbonosna pitanja koja ne može riješiti nego nužno upućuje na nekog iznad čovjeka, ali koji čovjeka ljubi.

Marksiste i nemarksiste mora zanimati činjenica vakuuma kod mladih ljudi koji je nastao jednostranim racionalnim tumačenjem ili materijalističkim tumačenjem svijeta. A taj se vakuum puni svačim drugim

nego »priznatim« teorijama. Unatoč činjenici što je ateizam društveno vrlo angažiran ne žamje očekivane plodove.

Današnju duhovnu situaciju Ćimić ne promatra dezinteresirano i nijemih usta. Da li je infrastruktura jedina ili barem sudbonosno odlučna za nastanak, oblik i nestanak religije? To ipak nije pokazala životna praksa. Njezini su podaci argumenti rezistentni svakom vjetru ideologije. Ćimić nije gatar da bi u tom svojstvu davao gotove i »potpune« odgovore. Priznaje da ne zna sve. Jedini mu je način da dođe do bolje spoznaje istraživanje, a ne ponavljanje što su drugi rekli, pa bio to ne znam tko. Ćimić je uvjeren da se na temelju novijih socioloških podataka može nešto više znati i suvremenije izreći, nego je to kazala stara »mudrost«, koja se služila samo postulatima.

Učenjak, dostojan svoga imena, jest istraživač, a ne recitator u kazalištu. Istraživalac nužno priznaje da nije sve istraženo, utvrđeno i rečeno, ali i da od svega toga ipak ima toliko sigurno da se staro ne može jednostavno ponavljati. Ni uništavajući muzizam, ni brbljavo pomodarstvo, ni delirični fanatizam ne pristaju misaonu, samostalnu i odgovornu čovjeku, posebno učenjaku. A pogotovo ne pomažu istini. Stari dokazi za vjeru i protiv nje ne dotiču današnjeg čovjeka u njegovoj povijesnoj, društvenoj i gospodarskoj situaciji. To kaže i svjedoči fenomenologija društva. Netko se ne može zbog toga ljutiti i u toj ljutnji prikraćivati problematiku i razgovor prišivajući Bogu ljudske slabosti, umne i izražajne, umjesto da se divi zrakama koje kroz njih prosijavaju. Može se odbaciti Bog i zbog vjernika. Ali, vjernici su sjene koje ljudska sredstva prave na svjetlu. One ga tim ne niječu nego dokazuju.

Knjiga sa svojim pogledima, pitanjima, zaključcima, pa i pitanjima bez odgovora nosi izrazitu signaturu Ćimića. Na temelju prikupljenih podataka on nalazi dodirne točke između ateista i vjernika, upravo u onom što ih »načelno« isključuje: to je »vjerujem« koji se u ateista zove ateizam, a u drugih religija. To nije doduše identično, ali nije ni bitno različito s obzirom na osnovni stav, jer je on u oba slučaja religiozan.

Kršćanski je Bog stvoritelj fikcija — kako kažu ateisti — i zato ga odbacuju. Umjesto njega stavljaju ljudski rad. Lenjinova tvrdnja da je ateizam postulat nalazi donekle potvrdu u društvu, odnosno u njegovim reakcijama. Samo po tom postulatu nevjera je zamijenila vjeru, razum Bibliju, politika religiju, družba Crkvu; zemlja je nadomjestila nebo, rad molitvu, materijalna bijeda pakao, a čovjek kršćanina. Očito je da se bitno nije ništa promijenilo, ako je čovjek zamijenio vjernika i ljudsko biće božansko biće. Bogovi se mijenjaju — to je točno — ali vjera ostaje. Ne krije li se u toj metamorfozi religije njezina nadljudska snaga koja ljudskim ubijanjem uskrisava upravo u njezinim ubojicama? Oni tako postaju religiozni da bi bolje sačuvali bit religije. Oni žele eliminirati samo neki određeni oblik religije, a ne religiju. Što će se učiniti s tim fenomenom? Lako bi ga bilo nijekati kad društvo ne bi svjedočilo njegovo postojanje u nama, pred nama, oko nas i iznad nas. Prema tome, ni Feuerbachov ateizam, ni ovaj danas nije areligiozan. Samo mu je teologija pretočena u antropologiju, nakon što je Bog

humaniziran. — To je ta »drama ateizacije«, o kojoj sigurno nije rečena zadnja, ali je rečena istinita riječ.

Čini se da Čimić, iako neprogramirano, dolazi do zaključka da marksist može bit vjernik i da dobar vjernik može biti samo marksist. Jer, vjera je ono što pokreće čovjeka, a ne znanost. Slično je već rekao Feuerbach: »Što danas ima vrijednost ateizma sutra će vrijediti kao religija« (*L'essence du christianisme*, prijevod Osier, Paris, str. 150).

Ima religije i bez Boga. Ako je ona u Boga neosnovana, druga je kontradiktorna. I, kad netko napada prvu, sebe posijeca; a kad joj se ruga, sebe bičuje uživajući u mazohizmu. — Ateizam je zbilja drama. To je pokazala i knjiga.

KOJIM PUTEM SADA?

Jakov Bubalo

Svima nam je i odveć dobro poznata činjenica da se naša mala sjemeništa zadnjih godina prazne i zatvaraju. Isto je tako poznato da sve veći broj sjemeništaraca nakon ispita zrelosti odstupa od daljnjeg školovanja za svećeničko zvanje. Obje su ove pojave toliko masovne i općenite da nam statistike više nisu ni potrebne. No u svemu je tome najzanimljiviji, a možda i najneugodniji, podatak da su se sjemeništa ispraznila naglo. Gotovo preko noći i neopazice. Očito je da je malo tko takvo nešto očekivao. Jer prije svega nekoliko godina gradila su se diljem naše domovine nova sjemeništa, koja su već danas zatvorena. I kad smo na našim odgojnim tečajevima raspravljali o postojećoj sjemenišnoj problematici, donedavno smo uglavnom stavljali težište na pitanja vezana uz preobrazbu odgoja, a tek usput utvrđivali činjenicu kako je broj zvanja sve manji. Imam pred sobom bilješke s nekoliko takvih odgojnih sastanaka, što ih je svake godine početkom srpnja organizirao Bogoslovni fakultet u Zagrebu. Tamo su, bez sumnje, izrečene sjajne misli i dobri prijedlozi. No ne mogu se oteti dojmu da se ipak mnogo više govorilo o onome što bi trebalo mijenjati u postojećim sjemeništima, a mnogo manje o onome što bi trebalo činiti sutra kad sjemeništa ostanu prazna. Još jedan dokaz da ni oni najdalekovidniji nisu mogli predvidjeti ovaj »galopirajući« krizni trenutak. No bilo kako bilo, kriza je sada tu u svojoj svojoj ošttrini i ozbiljnosti. Tim veća što joj se kraj ne može nazrijeti.

Činjenica da su nam bogoslovna sjemeništa još uvijek prilično ispunjena ne bi nikoga smjela zavarati. Jer ako usahnu klijalista, razumljivo je da će presušiti i visoka učilišta, kad već drugi izvori u nas ne postoje. Stoga